

КЛАСИЧНІ МОВИ

УДК 821.161.2

ПІЗНЬОЛАТИНСЬКІ РОЗШИРЕНІ СУФІКСИ -E-OLU, -I-OLU

Роман Домбровський

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)*

Пізньюлатинські суфікси -eolu, -iolu можна розглядати як розширені позиційні варіанти основного суфікса -ulu, який зберіг давнішу форму -olu після голосних e, i. На певній стадії розвитку розмовної латини, яка не піддається точнішому визначенню, у комплексах é+olus, i+olus наголос перемістився на більш повнозвучний голосний. Ненаголошений e звузився в і, який перестав бути складотвірним і перетворився разом з первинним і у напівголосний і. Напівголосний може приєднуватися до суфікса -olu, так що з e+olu і i+olu виникає наголошений суфікс -iólus, який завдяки наголосу зберігся і перетворився в продуктивний суфікс у романських мовах.

Ключові слова: розширений суфікс, демінутив, дериват, словотвірна основа, пізня латина.

Пізньюлатинські суфікси -eolu, -iolu можна розглядати як розширені позиційні варіанти основного суфікса -ulu, який зберіг давнішу форму -olu після голосних e, i. Від alvlus, aureus утворюються демінутиви alvé-olus, auré-olus, від filius, ebrius – filí-olus, ebrí-olus. На певній стадії розвитку розмовної латини, яка не піддається точнішому визначенню, у комплексах é+olus; i+olus наголос перемістився на більш повнозвучний голосний: alveólus, aureólus, filiólus, ebríólus. Ненаголошений e в з'явній звузився в і, який перестав бути складотвірним і перетворився разом з первинним і у напівголосний і [1, с. 117]. Напівголосний може приєднуватися до суфікса -olu, так що з e +olu і i+olu виникає один наголошений суфікс -iólus, який завдяки наголосу зберігся і перетворився в продуктивний суфікс у романських мовах. Процес розширення суфікса -olu внаслідок приєднання до нього елемента і був тривалим, проте фіксована орфографія не відображає йотацію і в з'явній, тому її неможливо простежити на текстах. Тексти класичного і пізньюлатинського періодів строго розрізняють комплекси e+olu і i+olu, і тільки окремі слова свідчать про тенденцію звуження e в і в з'явній: у Цицерона трапляються дублети fasceola і fasciola (від fascia), в Апулея fasceola і fasciola, а також lanceola і lanciola (від lancea). Словник пізньої латини А. Саутера [4] подає ще тільки viniola з Псевдо-Апулея, однак vineola у Григорія Великого. Збереження відмінності e – і на етимологічно традиційній основі в текстах не свідчить ще про їхній фонематичний статус у соціально диференційованій розмовній мові. Та все ж таки незначна кількість випадків заміни

е на і та зворотної заміни, яку можна вважати гіперкоректизмом, засвідчують, що і в розмовній мові обидва голосні розрізняли до пізнього часу. В етимологічному словнику романських мов В. Мейера-Любке [3] також наведено всього декілька слів, які свідчать про тенденцію переходу ненаголошеного е в і в з'янні. Від *cullea* утворено *culliola*, від *ferreus* – *ferriolum*. У пізній народній латині і, яке виникло з е і в з'янні, палаталізувало попередні приголосні, які згодом асибільювались, причому і було ними абсорбовано або зазнало метатези. Внаслідок цих змін романські і, передусім французькі рефлексивні суфікса *-iolu*, частково втратили індивідуальність, і частина утворених ними демінутивів семантично спростилася [2, р. 519]. Все ж таки джерела відповідних романських утворень зберігають демінутивність.

Словник А. Саутера містить 26 дериватів, утворених комплексом *e-olu* і 71 дериват – комплексом *i+olu*. Майже всі вони фонетично закономірні. Невідома словотвірна основа дуже пізнього утворення *acrisiola* – пухлина (Oribas., VI ст.). Та якщо це слово пов'язане з прикметником *acri-s*, то на використання суфікса *-iolu*, очевидно, вплинуло і основи. *Dextraliolum* – браслетик (Vg.) від *dextrale* могло виникнути *dextrale-olu* > *dextraliolu* з характерною для розмовної латини йотацією ненаголошеного е в з'янні. *Tinniolum* – дзвіночок (Vit. Hil.) – це девербатив від *tinni-o*. Згадані утворення належать до дуже пізньої латини (V–VI ст.) і з огляду на не цілком ясну дериваційну структуру важко сказати, виділяється в них суфікс *-olu*, чи вже *-iolu*. Решта дериватів у графічному оформленні також не інформує про склад суфіксальної частини: і, е + *olu* чи *iolu*.

Суфікс *-olu*, зумовлений закінченням основи е, і, виявився достатньо продуктивним. Неологізми, до складу яких він увійшов, трапляється у Григорія Турського: *fluviolus*, *oratoriolum*, *viridariolum*. До V–VI ст. належать, крім того, *corrigiola* – вид трави (Diosc.), *ecclesiola* – маленька церква (Alc. Avit.), *fasciolus* – вузол (Oribas.) замість частішого і давнішого *fasciola*, *patriciolus* – молодий патрицій (Prisc.), *piscariola* – рибний ринок (Plin. Val.), *posteriola* – задні двері (Caes. Arel.), *presuriolum* – шафа (Caes. Arel.), *primariola* – яка вперше народила (про самок) (Soran.), *nucleolus* – маленьке ядро (Plin. Val.), *vineola* – маленький виноградник (Greg. M.). Однак уже раніше трапляється дублет *viniola* (Ps.-Apol.). Демінутивне значення втрачено (а могло його не бути з самого початку) словами інструментального, термінологічного або спеціалізованого значення. В словнику А. Саутера налічують дванадцять таких слів. Тільки окремі з них належать до раннього періоду, решта – пізньолатинські утворення.

Розглянуті нами тексти і матеріали словника А. Саутера не дають достатніх підстав для виділення розширених суфіксів *-eolu*, *-iolu*, принаймні в письмовій мові. Більше матеріалів, які дають змогу припустити існування такого суфікса вже в пізній латині, подає словник В. Мейера-Любке. З шістдесяти шести слів, які закінчуються на е, і + *olu*, сімнадцять реконструйовані. Більшість з них – це утворення, у яких елемент *-olu* приєднується до іменників третьої відміни з основою на *-i*: *hamice-olus* (*hamic-is*), **pari-olum* (**pari-um*), *glande-ola* (*glandi-s*), **grandi-ola* (*grandi-nis*), **navi-ola* (*navi-s*). Заміна і на е в деяких випадках (*glandeola*, *hamiceolus*) свідчить про змішування голосних е, і в з'янні.

Проте е в словнику В. Мейера-Любке деривати, у яких суфікс *-iolu* начебто виділяється: **aviolus*, **citriolum*. У них можна вбачати основу на *-i*. **aviolus*, очевидно, походить безпосередньо не від *avus*, а від **avius*, незасвідченої форми чоловічого роду

до *avia* – бабуся, яка трапляється ще в Плавта. Слово **citriolum* походить від *citreus*. Важко пояснити такі утворення, як *haediolus* (*haedus*), *manciola* (*manica*), *ferriolum*. Дериват *ferriolum* – відрець міг зазнати впливу прикметника *fergeus*, а, *um*, або навіть походити від нього. Слово *haediolus* через те, що *haedulus* зазнало десемантизації, було утворене як експресивніший демінутив за аналогією з багатьма іншими демінутивами із *di+olu*: *gladi-olus*, *modi-olus*, *radi-olus* та ін. Незважаючи на це, можна припустити, що дериват *haediolus* утворений уже розширеним суфіксом *-iolu*. Суфікс *-iolu* можна вбачати також у *manciola* (від *manica*) і *pediciolus*, хоча шляхи утворення цих слів неясні.

І все ж таки наведених свідчень надто мало і вони недостатньо переконливі для того, щоб існування самостійного суфікса *-iolu* в пізній латині вважати беззастережним фактом. Наявність такого суфікса в її розмовному варіанті підтверджене передусім продуктивністю його рефлексів у романських мовах [2, с. 406].

Умовні скорочення

- Alc. Avit. – Alcimus Ecdicius Avitus (V–VI ст.)
Caes. Arel. – Caesarius Arelatensis (IV ст.)
Diosc. – Dioscurides (VI ст.)
Greg. M – Gregorius I Magnus (540–604 pp.)
Oribas. – Oribasius (VI ст.)
Plin. Val. – Plinius Valerianus (VI ст.)
Prisc. – Priscianus (V–VI ст.)
Ps.-Apul. – Pseudo – Apuleius (I–V ст.)
Soran. – Soranus (V ст.)
Vg. – Vulgata (близько 400 p.)
Vita Hil. – Vita S.Hilarii Arelatensis (близько 495 p.)

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шенгеля И. Г. Народно-разговорная латынь / И. Г. Шенгеля. – Тбилиси : Цодна, 1962. – 196 с.
2. Meyer-Lübke W. Grammaire des langues romanes : morphologie. T. II / W. Meyer-Lübke. – P. : H. Welter, 1895. – 734 p.
3. Meyer-Lübke W. Romanisches etymologisches Wörterbuch / Meyer-Lübke W. – Heidelberg : Winter, 1911. – XXII, 1092 S.
4. Souter A. A. Glassary of Later Latin to 600 A. D. / Souter A. A. – Oxford : At the Clarendon Press, 1964. – XXXII, 454 p.

Стаття надійшла до редколегії 10.05.2011
Прийнята до друку 24.05.2011

LATE LATIN EXTENDED SUFFIXES –E-OLU, I-OLU

Roman Dombrowski

*The Ivan Franko National University of L'viv
(1, Universytets'ka St., L'viv, 79000)*

Late Latin extended suffixes –e-olu, i-olu can be examined as the extended positional variants of the basic suffix –ulu that kept more ancient form –olu after such vowels as e, i. On a certain stage of the development of late Latin which does not take more certain definition the accent moves to more sonorous vowel within the complexes é+olus, í+olus. After the an unstressed e narrows to i which ceases to be syllable-building one and changes to the semivowels i together with the primal i. The semivowel can join the suffix –olu so that the e+olu and i+olu give rise to the stressed suffix –iólú that was saved and turned to productive suffix in the Romance languages.

Key words: extended suffix, diminutive, derivate, derivative stem, late Latin.

ПОЗДНЕЛАТИНСКИЕ РАСШИРЕННЫЕ СУФФИКСЫ -E-OLU, -I-OLU

Роман Домбровский

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)*

Позднелатинские расширенные суффиксы -e-olu, -i-olu можно рассматривать как расширенные позиционные варианты основного суффикса -ulu, сохранившего более древнюю форму -olu после гласных e, i. На не поддающейся точному определению стадии развития разговорной латыни в комплексах é+olus, í+olus ударение переместилось на более полновзвучный гласный. Безударный e в зиянии сузился в i, который перестал быть слогаобразующим и превратился с первичным i в полугласный i. Полугласный может присоединяться к суффиксу -olu, так что из e+olu и i+olu возникает один ударный суффикс -iólú, который, благодаря ударению сохранился и превратился в продуктивный суффикс в романских языках.

Ключевые слова: расширенный суффикс, деминутив, дериват, словопроизводящая основа, поздня латынь.